

SOCIALINĖ PAGALBA ŠEIMAI: KAIP VYKDYTI INSTITUCINĖS VAIKŲ GLOBOS (RŪPYBOS) PREVENCIJĄ

AUŠRA MEŠKAUSKIENĖ, ASTA KIAUNYTĖ

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Anotacija. Straipsnyje aprašomu kokybiniu tyrimu siekiama atskleisti socialinę pagalbą šeimai (biologinei, budinčių globotojų, globėjų (rūpintojų)), vykdančią institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją. Tyrimo dalyvių refleksyvių patirčių analizė atskleidė, kad, siekiant gerinti ir tobulinti socialinę pagalbą šeimai vykdančią institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją, reikalinga valstybės lygmeniu prevenciškai spręsti institucinės vaikų globos problemą, atsižvelgiant į socialinės pagalbos teikėjų, praktikų pasiūlymus įstatymų pataisoms, plečiant prevencinių ir kitų reikalingų socialinių paslaugų arba paslaugų pagal šeimų poreikius spektrą Lietuvos miestų rajonuose, priešakyje matant vienintelį prioritetinį – vaiko gerovės tikslą.

Reikšminiai žodžiai: socialinė pagalba, socialinės paslaugos, šeima, prevencija, vaikas, vaikų globa (rūpyba), vaikų globa institucijoje.

ĮVADAS

Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencijoje (1989) pabrėžiama, kad „vaikas turi teisę būti tėvų globojamas“ (7 str.), „nebūti išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams“ (9 str.), o „vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą“ (20 str.).

2022 ir 2023 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės (toliau – Kontrolierė) ataskaitose pastebimos tokios tendencijos: vaikų paėmimas iš šeimos nustačius apsaugos poreikį ir laikinas apgyvendinimas kitoje nei vaiko gyvenamoji vieta; Lietuvoje globojamų (rūpinamų) vaikų skaičiaus nežymus išaugimas, įskaitant gyvenančius institucijose; neženklius globojamų (rūpinamų) vaikų šeimose skaičiaus didėjimas.

Vis dėlto gerėjantys vaiko gerovės užtikrinimo rodikliai siejami su deinstitucionalizacijos procesu. Įvykdant vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos reformą užtikrinta, kad vaikas iš šeimos būtų paimamas tik išnaudojus visas priemones, siekiant įgalinti šeimą pačią pasirūpinti vaiku, nepaisant 2022 m. pranešimų dėl didelio skaičiaus galimų vaiko teisių pažeidimų.

Pastarųjų trejų metų netikėti iššūkiai, tokie kaip COVID-19 pandemija, migracijos krizė, susijusi su karo padėtimi Ukrainoje, komplikavo ir socialinės pagalbos teikimą visoms Lietuvoje gyvenančioms šeimoms, patiriančioms krizines situacijas. Siekiant didinti socialinės paramos veiksmingumą kriziniais atvejais šeimose, priimta nemažai teisės aktų pakeitimų, susijusių su prevencinių socialinių paslaugų plėtote: prevencinių socialinių paslaugų skyriaus Socialinių paslaugų kataloge (Įsakymas „Dėl Socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“, 2006) atsiradimas; patvirtinimas Lietuvos Respublikos (toliau – LR) socialinės apsaugos ir darbo ministro (toliau – SADM) įsakymo „Dėl prevencinių socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo“ (2022), kurio pagrindu buvo ir bus pradėtos organizuoti projektinės prevencinės socialinės paslaugos savivaldybės teritorijose – startavo 2021–2027 m. ES projektas „Kompleksinės paslaugos“ šeimoms.

Socialinės pagalbos šeimai, stengiantis vykdyti institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją, sistemos mokslinio ištirimo problematika aiški analizuojant naujausius šaltinius, kuriuose nagrinėjamos šeimos rizikos krizės situacijoje (Kairienė ir Pivorienė, 2021; Naujanienė ir Ruškus, 2020; Ozturk ir Erdogan, 2021; O’Shea Brown, 2021 ir kt.), sisteminės vaikų globos pertvarkos aspektai (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016, ir kt.), tačiau, tyrinėjant socialinę pagalbą šeimai krizės atveju (Gudžinskienė ir kt., 2016; Mendes, 2020, ir kt.), sisteminiu požiūriu (Gerulaitis, 2014;

Friedman ir Allen, 2017), neišryškintas arba nepakankamai išryškintas sisteminės institucinės globos (rūpybos) prevencijos aspektas. Socialinių darbuotojų vaidmenis analizavo lietuvių ir užsienio mokslininkai (Van Hok, 2019; Chernikova ir kt., 2020; Raupienė ir Kavaliauskienė, 2021; Šumskienė, Daunienė ir Žalimienė, 2021, ir kt.). Jau prieš gerą dešimtmetį Pūras (2012) akcentavo prevencinės darbo su šeimomis srities stiprinimo reikalingumą, Bobinienė ir Voitechovič (2012), išanalizavusios institucionalizacijos prevencijos ir intervencijos priemonės, nustatė intensyvaus darbo su rizikos šeimomis reikalingumą, Gvaldaitė ir Šimkonytė (2016) pastebėjo, kad vaiko apgyvendinimas institucijoje neretai dar tampa pirmąja ir vienintele pagalbos priemone, Naujanienė ir Ruškus (2020) ištyrė paslaugų šeimai plėtojimo problemą.

Pasaulinės COVID-19 pandemijos sukelta sveikatos krizė, dideli ekonominiai, socialiniai iššūkiai, vyraujanti infliacija kaip galima karo Ukrainoje pasekmė, augančios energijos išteklių, maisto produktų kainos, atvykstančių karo pabėgėlių šeimų sratai bei augantis paramos jiems reikalingumas dar labiau komplikuoja socialinės pagalbos šeimai (tiek biologinei, tiek budinčių globotojų, globėjų (rūpintojų)) Lietuvoje teikimą, kelia iššūkių ir socialinių darbuotojų profesinėms kompetencijoms. JT vaiko teisių konvencijos (1989) kontekste institucionalizaciją traktuojant kaip vaiko teisių pažeidimą, minėti statistiniai duomenys ir vis dar gajį vaikų patekimo į institucinę globą (rūpybą) tendencija, mažesniuose miestuose trūkstant budinčių globotojų arba pastariesiems stokojant kompetencijų globoti (rūpintis) vaikus (-ais), ženklina poreikį tyrinėti socialinę pagalbą šeimai (biologinei, budinčių globotojų, globėjų (rūpintojų)), stengiantis vykdyti institucinę vaikų globos (rūpybos) prevenciją.

Socialinės pagalbos šeimai, stengiantis vykdyti institucinę vaikų globos (rūpybos) prevenciją, tyrimų apžvalga leidžia formuluoti šio tyrimo probleminius klausimus: kokios yra šeimos rizikos krizinėje situacijoje? Kokie yra sisteminės vaikų globos pertvarkos praktiniai aspektai? Kokia socialinė pagalba reikalinga šeimai, stengiantis vykdyti institucinės vaikų globos (rūpybos) prevenciją?

DUOMENŲ RINKIMO IR ANALIZĖS PROCEDŪROS

Tyrimo dalyvių imtis sudaryta taikant kriterinę atranką, kuri garantuoja tyrimo duomenų kokybę, nes pasirenkami informatyviausi atvejai, atitinkantys darbo temos kontekstą, tyrimo problemos turinį. Interviu metodu apklausta 18 tikslingai atrinktų respondentų, kurie yra socialinės pagalbos gavėjai arba teikėjai. Empiriniam tyrimui pasirinkta apklausti biologines (2), budinčių globotojų šeimas (1), socialinių paslaugų srities specialistus (13) ir vyresnio amžiaus globojamus (rūpinamus) vaikus (2). Tyrimo imtis padėjo numatyti bendras tendencijas.

Atliktas kokybinis tyrimas taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, apėmęs 4 blokus: demografinius respondentų duomenis; šeimos krizės rizikas; sisteminę globos pertvarką; socialinę pagalbą šeimai.

Interviu parengtas remiantis sistemų (Bertalanfi, 1937, cit. iš Vitkauskaitė, 2001; Barlett, 1970, cit. iš Vitkauskaitė, 2001), krizių intervencijos (Lindemann, 1944, cit. iš Polukordienė, 2003; Caplan, 1964, cit. iš Polukordienė, 2003; Liobikienė, 2016), socialinio konstruktyvizmo (Berger ir Luckmann, 1999, cit. iš Verseckaitė ir Snieskienė, 2011; Karvelienė, 2019) teorijomis, žvelgiant į socialinės pagalbos šeimai mechanizmą kaip į visa apimančią sistemą, analizuojant krizių intervencijos aspektą, ieškant socialinės pagalbos šeimai galimybių, kurios leistų užkirsti kelią institucinei vaikų globai (rūpybai), ir siekiant atskleisti egzistuojančią realybę, kuri yra bendros socialinės žmonių veiklos konstruktas.

Gauti tyrimo duomenys apdoroti taikant kokybinio turinio (angl. *content*) analizės metodą. Tyrimas atliktas Telšių apskrityje – Plungės, Rietavo, Telšių miestuose. Visi interviu buvo imami 2023 m. vasario – 2023 m. kovo mėnesiais. Informantai užkoduoti raidėmis, nurodančiomis profesijos pavadinimo pirmąsias raides, ir skaičiais, kurie parodo, kelintas pagal eilę tiriamasis buvo apklaustas (pvz., VTS – vaiko teisių specialistas, P – psichologas, AV1 – atvejo vadybininkas, SD2 – socialinis darbuotojas darbui su šeimomis, GK3 – globos koordinatoriumas, BG – budinti globotoja, BŠ1 – biologinė šeima, RV1 – rūpinamas vaikas). Vadovautasi etikos, privatumo, konfidencialumo, laisvos valios dalyvauti tyrime principais.

TYRIMO DALYVIŲ CHARAKTERISTIKA

1 LENTELĖ. TYRIMO DALYVIŲ (BUDINČIO GLOBOTOJO, BIOLOGINIŲ ŠEIMŲ) CHARAKTERISTIKA

Suteiktas kodas	Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys				
	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Šeimos sudėtis	Socialinės pagalbos gavimo laikotarpis, patirtis globos (rūpybos), įvaikinimo ir kitose srityse (darbo metai, globotų vaikų skaičius, sritis)
BG	Moteris	41	Aukštasis	5 asmenys: ji pati, vyras, 2 nepilnametės dukros ir sūnus	6 metai, 9 globoti vaikai, laikinoji globa ir laikinoji priežiūra (budinti globotoja)
BŠ1	Moteris	34	Vidurinis su profesija	4 vaikai ir ji pati su sugyventiniu	Apie 5 m.
BŠ2	Moteris	31	Vidurinis su profesija	4 asmenys: vyras, 2 vaikai (sūnus ir dukra (iš vyro pusės)) ir ji pati – nebiologinė mama	Apie 1,5 m.

2 LENTELĖ. TYRIMO DALYVIŲ (VVTAĮT¹ SPECIALISTO, PSICHOLOGO, ATVEJO VADYBININKŲ, SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ DARBUI SU ŠEIMOMIS, GLOBOS KOORDINATORIŲ) CHARAKTERISTIKA

Suteiktas kodas	Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys					
	Socialinio darbo sritis	Lytis	Amžius	Išsilavinimas (kvalifikacinis laipsnis)	Šeiminė padėtis	Bendras socialinio darbo stažas, socialinio darbo stažas pagal dabartines pareigas
VTAS	Vaiko teisių apsaugos specialistas	Moteris	48	Aukštasis universitetinis (magistras)	Ištekėjusi	23 m., 10 m.
P	Psichologas	Moteris	43	Aukštasis universitetinis (magistras)	Išsituokusi	2 m., 3 mėn.
AV1	Atvejo vadybininkas	Moteris	45	Aukštasis neuniversitetinis (profesinis bakalaurs)	Ištekėjusi	8 m., 3 m.
AV2	Atvejo vadybininkas	Moteris	54	Aukštasis universitetinis (bakalaurs)	Išsiskyrusi	11 m., 5 m.
AV3	Atvejo vadybininkas	Moteris	36	Aukštasis universitetinis (bakalaurs)	Ištekėjusi	3,5 m., 3,5 m.
AV4	Atvejo vadybininkas	Moteris	51	Aukštasis universitetinis (magistras)	Išsituokusi	20 m., 10 m.
SD1	Socialinis darbuotojas darbui su šeimomis	Moteris	43	Aukštasis universitetinis (bakalaurs)	Ištekėjusi	12 m., 12 m.

1 Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

2 LENTELĖS TĘSINYS

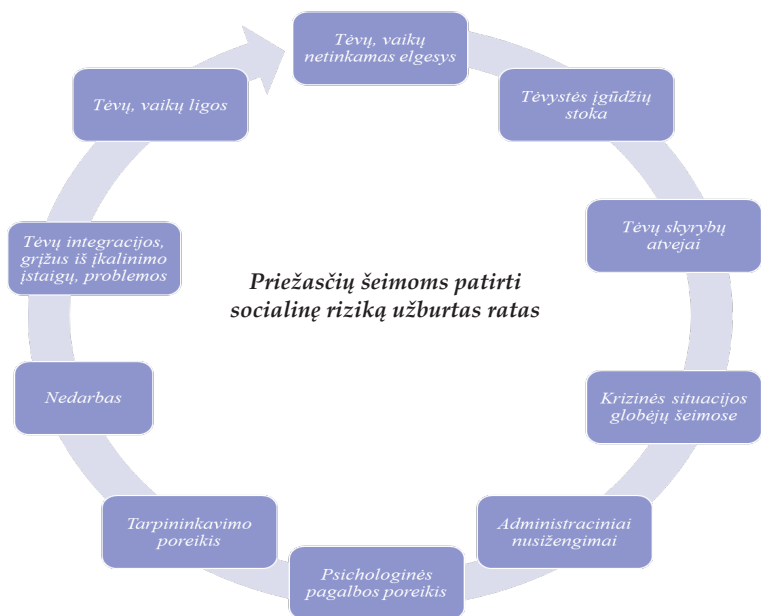
Suteiktas kodas	Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys					
	Socialinio darbo sritis	Lytis	Amžius	Išsilavinimas (kvalifikacinis laipsnis)	Šeiminė padėtis	Bendras socialinio darbo stažas, socialinio darbo stažas pagal dabartines pareigas
SD2	Socialinis darbuotojas darbui su šeimomis	Moteris	45	Aukštasis neuniversitetinis (profesinis bakalauras)	Ištekėjusi	10 m., 10 m.
SD3	Socialinis darbuotojas darbui su šeimomis	Moteris	30	Aukštasis neuniversitetinis (profesinis bakalauras)	Gyvena partnerystėje	5 m., 5 m.
GK1	Globos koordinatorius	Moteris	34	Aukštasis neuniversitetinis (profesinis bakalauras)	Ištekėjusi	2 m., 1 m.
GK2	Globos koordinatorius	Moteris	37	Aukštasis universitetinis (bakalauras)	Ištekėjusi	13 m., 3 m.
GK3	Globos koordinatorius	Moteris	32	Aukštasis universitetinis (magistras)	Ištekėjusi	5 m., 5 m.
GK4	Globos koordinatorius	Moteris	36	Aukštasis neuniversitetinis (profesinis bakalauras)	Ištekėjusi	4 m., 2 m.

3 LENTELĖ. TYRIMO DALYVIŲ (RŪPINAMŲ VAIKŲ) CHARAKTERISTIKA

Suteiktas kodas	Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys					
	Vaiko statusas	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Šeimos sudėtis	Socialinės pagalbos gavimo, globos (rūpybos) šeimoje, Bendruomeniniuose vaikų globos namuose (toliau – BVGN) laikotarpis
RV1	Rūpinamas BVGN	Mergaitė	17	Pagrindinis	Mama, tėtis, iš mamos pusės – 4 vaikai, iš tėčio – vienas vaikas, ji pati	Apie 1,5 m., 9 mėn. (BVGN)
RV2	Rūpinamas BVGN	Mergaitė	14	Pradinis	Mama, tėtis, iš tėčio pusės – 1 sesė, iš mamos pusės – 1 sesė, ji pati	Apie 8 metus, 9 mėn. (budinčios globotojos šeimoje), 1 mėn. (BVGN)

TYRIMO REZULTATAI

Šeimos rizikos: kaip užburtame rate. Sistemų teorija patvirtina faktą, kad siekiant objektyviai įvertinti kliento situaciją, nustatyti veiksmingiausius pagalbos būdus, reikalinga įvertinti visą kliento aplinką, kitų elementų poveikį jo elgesiui (Friedman ir Allen, 2017). Tyrimo dalyviai įvardijo įvairias priežastis, minimas ir mokslinėje literatūroje (Bagdonas ir kt., 2007; Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006), nulemiančias (socialinės) pagalbos reikalingumą šeimoms (biologinėms, budinčių globotojų, globėjų (rūpintojų)), kurias galima sieti ir su įvairiomis rizikomis ateityje (žr. 1 pav.).

1 PAV. PRIEŽASTYS, NULEMIANČIOS (SOCIALINĖS) PAGALBOS ŠEIMOMS (BIOLOGINĖMS, BUDINČIŲ GLOBOTOJŲ, GLOBĖJŲ (RŪPINTOJŲ)) TEIKIMĄ

Dažniausios priežastys teikti (socialinę) pagalbą – tėvų skyrybų atvejai, tėvų, vaikų netinkamas elgesys ir tėvystės įgūdžių stoka.

Tėvų skyrybos. Bagdono ir kt. (2007) teigimu, socialinę riziką šeimoms sukuria socialiniai-demografiniai veiksniai: vieno arba abiejų tėvų nebuvimas, pakartotinė tėvų santuoka ir kt. Tyrimo dalyviai, kaip socialinės rizikos veiksnį, taip pat nurodė tėvų skyrybas (AV2, AV3, AV4, BŠ2, SD1) ir su tuo susijusius konfliktus (dėl bendravimo su vaikais, išlaikymo išieškojimo), vaiko teisių pažeidimus:

<...> o pastaruojų metu itin padaugėjo skyrybinių atvejų, dėl ko įtakoje, tėvams skiriantis, yra pradedama atvejo vadyba, nes vyksta konfliktai ir pažeidžiamos vaikų teisės. Tai tokių atvejų turiu apie trečdalį <...>. (AV2).

<...> Ir tendenciją stebim, kad gaunam paskutiniu metu šeimų, kuriose vyksta skyrybos. Ir dėl to vyksta, vykdoma atvejo vadyba. <...> (AV3).

<...> dėl bendravimo tvarkos su vaikais. Tai, va, tokios dažniausios problemos. <...> skyrybiniai atvejai ir patenka <...> arba dėl išlaikymo vaiko ir panašiai <...>. (AV4).

<...> Tai tamsta sugalvojo parašyti ant vyro skundą, kad jis, nu, nesilaiko priteisto bendravimo ir neleidžia matyti dukros. Taip mums buvo pradėta atvejo vadyba. (BŠ2).

Galėčiau išryškinti skyrybų atvejus, nes pastaruojų metu jų, iš tiesų, labai daugėja. Situacijos yra labai sudėtingos, labai komplikotos. Tėvai po skyrybų ar netgi skyrybų metu, iš tikrųjų, vienas kitą kaltina, smerkia, vaikų interesus nustumdami į šoną, ir tai labai pažeidžia vaikus. <...> (SD1).

Tėvų netinkamas elgesys. Viena iš Bagdono ir kt. (2007) minimų socialinės rizikos veiksnių grupių yra kriminaliniai veiksniai, t. y. smurtas, tėvų priklausomybės ir kt., kurie gali nulemti rizikas šeimose ateityje. Tamutienės (2018) nuomone, jei bent vienas suaugusysis nesaikingai vartoja alkoholį, dauguma vaikų patenka į vaiko teisių apsaugos aklumą, kai jų saugumui kyla rizika (Tamutienė ir Peištarė, 2023). Tyrimo dalyviai prie netinkamo tėvų elgesio taip pat priskiria priklausomybes (AV2, BG, AV3), alkoholio vartojimą (AV1, BŠ1, GK1, RV2, SD2, VTS, AV4, RV1, SD1) ir galimą piktnaudžiavimą psichotropinėmis medžiagomis (GK1, SD2), įvairių rūšių smurtą (seksualinį, fizinį, psichologinį, nepriežiūrą) šeimoje (AV3, BG, GK1, RV2, VTS, SD2), saugios aplinkos vaikui neužtikrinimą:

Situacijų yra labai daug. Viena iš pagrindinių situacijų – tai alkoholio vartojimas šeimoje abiejų tėvų arba vieno tėvo. <...> (AV1).

Ikį smulkmenų aš nežinau, iš kokių šeimų atvyksta vaikai, bet dažniausiai tai būna nepriežiūra, smurtas aplinkoje, artimoje aplinkoje, nesaugi aplinka. Nu, aišku, žalingi įpročiai tėvų. (BG).

<...> Pagrindinės priežastys yra vaikų nepriežiūra, tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu, <...> psichologinis, fizinis smurtas. Vat, kaip ir dabar turiu atvejį, kad pas budinčią globotoją yra patalpintas 3 metų berniukas. Mama galimai piktnaudžiauja psichotropinėm medžiagom. (GK1).

<...> Tai pagrindinės priežastys yra alkoholio, dabar ir kitų narkotinių medžiagų vartojimas, jų piktnaudžiavimas. <...> Dažna priežastis, nulemianti socialinės priežiūros pagalbą šeimoms, yra smurtas, vaikų patirtas seksualinis priekabiavimas ar seksualinė prievarta. <...> (SD2).

<...> Dažniausiai vis dėlto išskirti, kad didžiausia rizika vis dėlto yra alkoholio vartojimas. Smurtas, aišku, yra ir seksualinis, ir fizinis, ir psichologinis, ir nepriežiūra. <...> (VTS).

Vaikų netinkamas elgesys, paauglių konkrečiai alkoholio vartojimas, narkotinių medžiagų vartojimas, mokyklos nelankymas. (AV1).

<...> Vaikų elgesio problemos <...> mokymosi sunkumai <...>. (AV3).

<...> iš vaikų traumos kilęs delinkventiškas elgesys. <...> (GK4).

Vaikų netinkamas elgesys. Dėl tėvystės įgūdžių stokos pasireiškia vaikų netinkamas elgesys, kuris priskiriamas Bagdono ir kt. (2007) išskirtai pedagoginių-psichologinių veiksnių grupei, konkrečiai – vaikų auklėjimo spragoms. Tyrimo dalyviai įvardija šias vaikų netinkamo elgesio apraiškas: psychoaktyvių medžiagų vartojimas (alkoholio, narkotikų) (AV1, SD1), mokyklos nelankymas (AV1), mokymosi sunkumai (AV3), elgesio problemos (AV3, AV4), delinkventinis elgesys (GK4):

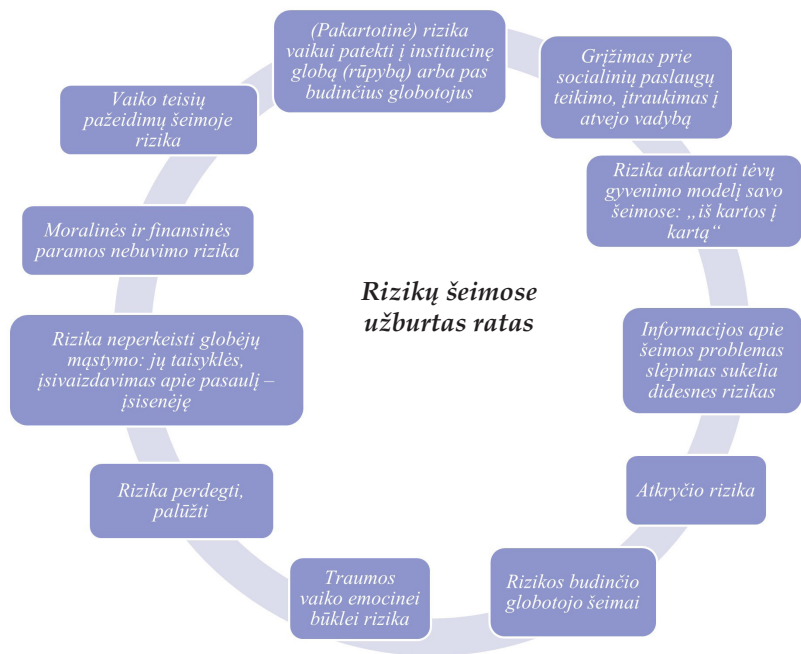
<...> Tėvai, iš tikrųjų, stokoja tėvystės įgūdžių <...>. (SD1).

<...> socialinių įgūdžių stoka. Tai yra negebėjimas be pagalbos, savarankiškai spręsti kilusias problemas, atlikti reikiamas funkcijas buityje, vaikų priežiūroje, jų auklėjime bei kitose srityse. <...> (SD2).

<...> ir elementarių gyvenimo įgūdžių stoka – tai yra nesusimoka laiku mokesčių, netvarka namuose ir panašiai. (SD3).

Tyrimo dalyviai atskleidė ir rizikas biologinėse, globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų šeimose, patiriančiose sunkumų.

Tyrimo dalyviai dažniausiai įvardijo šiuos sunkumus: (pakartotinė) rizika vaikui patekti į institucinę globą (rūpybą) arba pas budinčius globotojus; rizika atkartoti tėvų gyvenimo modelį savo šeimose: „iš kartos į kartą“, traumos vaiko emocinei būklei rizika.

2 PAV. RIZIKOS BIOLOGINĖSE, GLOBĖJŲ (RŪPINTOJŲ), BUDINČIŲ GLOBOTOJŲ ŠEIMOSE, PATIRIANČIOSE SUNKUMŲ

(Pakartotinė) rizika vaikui patekti į institucinę globą (rūpybą) arba pas budinčius globotojus. Šeimos politikos stiprinimo plėtros programos pagrindime (2021) pažymima, kad pagrindinės sunkumus patiriančių šeimų problemos yra sudėtinio pobūdžio, susijusios su netinkamu gyvenimo būdu, priklausomybėmis, individualiomis šeimos narių savybėmis, įpročiais, nepozityviais šeiminiiais santykiais ir santykiais su aplinka. Tyrimo dalyviai įvardijo, kad vaiko paėmimas gresia biologiškai šeimai (AV3, SD1, SD2), tėvams neturint esminių gyvenimo įgūdžių (BŠ2), išvelgė riziką globojamam vaikui, turinčiam didelę negalią (GK2), paaugliams, esantiems pas budinčią globotoją, negrįžti į biologinę šeimą ir būti apgyvendintiems Bendruomeniniuose vaikų globos

namuose (toliau – BVGN) (GK1, GK2), taip pat, biologinėms šeimoms turint kompleksinio pobūdžio problemų (alkoholio vartojimas, vaikų nepriežiūra, smurtas, ugdymo įstaigos nelankymas, nepasirūpinimas vaikų sveikata, kitos priežastys), yra rizika vaikams patekti į institucinę globą (rūpybą) (AV1):

<...> Jeigu iš darbinės patirties, tai yra tekę rengti dokumentus ir teikti Vaiko teisių apsaugos tarnybai dėl, tarkim, vaikų paėmimo iš šeimos, ir kiti vaikai auga pas globėjus. (AV3).

<...> Mes ją turim <...> apie kurią šeimą šneku, vaikams tekę buvo institucijoje gyventi. <...> (AV4).

<...> Manyčiau, kad biologinės mamos šeimai gresia ir dabar jos auginamų vaikų paėmimas, nes ji neturi esminių gyvenimo įgūdžių, suvokimo tinkamai juos auginti. (BŠ2).

<...> aišku, kad yra rizika patekti į institucinę globą. <...> (GK1).

Dažniausiai vaikai, paaugliai iš budinčių globotojų šeimų negrižta į biologines šeimas, bet patenka į Bendruomeninius vaikų globos namus, tai yra institucinę globą. <...>. Būna, vat, būna rizikų, vat, pavyzdžiui, yra, nu, su negalia vaikai, su stipria negalia <...> ateityje ir globėja nebegebės jais rūpintis. Bent aš taip galvoju. Ir gali patekti į institucinę globą. <...> (GK2).

Rizika atkartoti tėvų gyvenimo modelį savo šeimose: „iš kartos į kartą“. Gudžinskienės ir Augutavičiaus (2018) nuomone, tokių šeimų egzistavimas visuomenėje padidina joje socialinių ir kitokio pobūdžio problemų riziką. Dauguma tyrimo dalyvių (socialinių paslaugų teikėjai) pastebėjo tendenciją kartoti tėvų elgesio modelius savo šeimose, tai yra perduoti juos „iš kartos į kartą“ (ydingas ratas) (AV2, AV3, P, SD1, SD2, SD3):

Tai manau, kad gal pagrindinė rizika – šeimų nenoras priimti pagalbos ir keisti esamą situaciją ir, tos pozicijos jie nekeisdami, augindami savo vaikus, na, vaikam parodo gal tokį patį gyvenimo būdą, ir turim jau patirties su šeimų, nu, 2 karta, kuri užaugo socialinę riziką patiriančioje šeimoje. Ir su jom dirbt yra dar sudėtingiau, nes jie jau perėmę tą gyvenimo būdą netinkamą ir jie toliau jį tęsia, ir jie dar labiau nenori pagalbos priimt negu jų tėvai. Tai čia tokia pagrindinė rizika gal? (AV3).

<...> Ta prasme, labai yra sudėtinga. Čia gaunasi kaip ydingas ratas, suprantat. Vieni, neturėdami, ką duoti vaikui, duoda, ką turi, <...> rizika kartoti tuos modelius savo šeimose, ateityje. <...> (P).

<...> Lygiai taip pat kaip vaikas, augdamas šeimoje, kur dažnas palydovas yra alkoholis <...> smurtas, jie išmoksta tokio elgesio ir tokio modelio, kurį dažnai atkartoja ir, nu, sakykim, savo šeimą <...> kurdamos. Tai vat, galvoju, kad, vat, ateityje mes netgi ir dirbam jau su karta, dirbau su tėvų karta ir šiandien dirbu, sakykim, su dukra, jau su dukros šeima. Tai, kad kartojasi tos problemos iš kartos į kartą. (SD1).

Manau, vaikai, gyvenantys tokiose šeimose, perima galbūt iš dalies tėvų elgesio modelį. Jei mama savo vaikus auklėja nuolat ant jų rėkdama, greičiausiai jie taip pat arba panašiai elgsis ir su savo vaikais. Tokiai šeimai tai yra norma, jie kitaip nepatyrė. <...> (SD2).

<...> Dažniausiai, kai renkasi jiems patogų, pažįstamą ir įprastą gyvenimo būdą, ką nuo vaikystės matė savo šeimoje, todėl didžiausia rizika lieka ta, kad vaikai pasirenka tokį patį gyvenimo būdą, kaip jų tėvai. (SD3).

Traumos vaiko emocinei būklei rizika. Lietuvos ir užsienio mokslininkai išvylgia įvairias galimas rizikas disfunkcinėse šeimose augančio vaiko emocinei sveikatai. Anot Eriksono (2004), vaiko socializacijos procese labai svarbiu aspektu tampa vaikystės krizių išgyvenimas. Skridlaitė ir kt. (2016) pažymi, kad tokių šeimų vaikai turi labai žemą savivertę, neturi tinkamų socialinių įgūdžių. Pasak Gudžinskienės ir Augutavičiaus (2018), disfunkcinėse šeimose augantys vaikai jaučia neigiamas tėvų elgesio pasekmes. O'Shea Brown (2021) teigimu, tokių šeimų vaikai dažnai susiduria su įvairiomis problemomis, išgyvena socializacijos stoką. Tyrimo dalyviai irgi nurodė, kad, gyvenant socialinės rizikos aplinkoje, tėvų skyrybų, globos (rūpybos) atvejais, grąžinant vaiką į biologinę šeimą ir vėl paimant iš jos arba atvejais, kai neapibrėžiamas vaiko susigrąžinimo terminas (katės ir pelės žaidimas), – visais atvejais yra traumos vaiko emocinei būklei rizika. Vienu atveju vaikai gali jaustis nuskriausti ir jausti nepasitenkinimą, pyktį visuomenei (GK1), kitu atveju – užaugti sutrikę, nepasitikintys savimi, jiems ir toliau bus reikalinga pagalba (SD1), trečiu atveju – apskritai minima neigiamo poveikio vaiko emocinei būklei rizika (BG, RV1):

<...> Su laiku jos tik gilėja, vaikams gyventi socialinės rizikos aplinkoje yra didelė tiek fizinė, tiek moralinė skriauda. Vaikai, užaugę tokiose šeimose, yra ypač pažeidžiami. Jie jaučiasi nuskriausti, todėl užaugę gali jausti nepasitenkinimą ir net pyktį visuomenei. <...> (GK1).

<...> O jeigu einant prie globojamų vaikų, ko labiausiai bijau, tai bijau, kad, vat, sugrižo, grįžus į biologinę šeimą, va, vėl ir vėl jiems gali tekti iš jos išeiti, būti iš jų paimtiems. <...> Bet, vat, kaip mano vienas atvejis parodė, kad mama beveik dvejus metus dėjo pastangas ir jos buvo nesėkmingos, nes vis dėjo, vis nutraukė, toks užburtas ratas. <...> turėtų griežtesnis būti, neapibrėžtas terminas. Kiek laiko tie biologiniai tėvai gali norėti susigrąžinti savo vaiką, nes čia gaunas toks kaip katės ir pelės žaidimas <...> Įžvelgiau, kad tas dažnas neapsisprendimas, ar grąžinti, ar palikti, ar tęsti globą, ar įvaikinti? Va, čia didžiausia rizika pačiam vaikui, vaiko emocinei būklei. (BG).

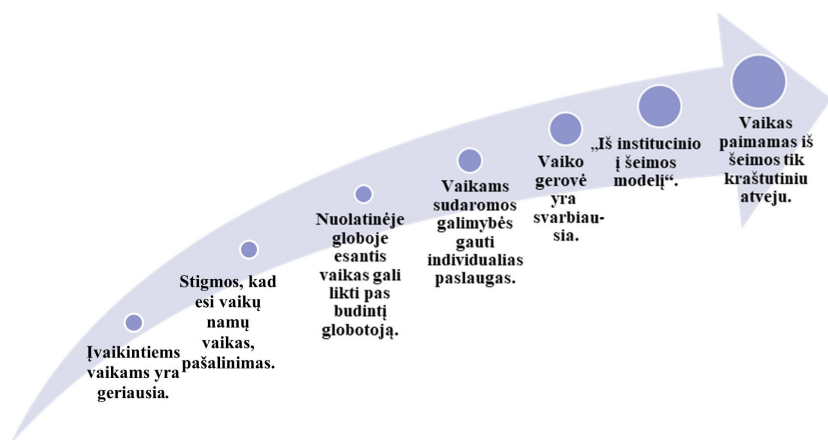
<...> Aš bijau, kad negalėsiu grįžt pas tėvų, aš bijau to, jeigu aš grįšiu pas mamos, kad mama gali nepasitaisyti ir gali mane dar kartą atimti. (RV1).

Nuo institucinės globos prie globos šeimoje: kas lieka tarp eilučių. Vaiko gyvenimą institucinėje globoje prieraišumo teorijos aspektu analizavusios Zbarauskaitė (2010, 2012), Lesinkienė ir Karalienė (2008) išryškina neigiamą institucijos poveikį vaiko psichosocialinei raidai. Mokslininkai (Browne, 2009, cit. iš Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Whetten, Osterman et al., 2014, cit. iš Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016) atkreipia dėmesį ir į tai, kad gyvenimo globos namuose sąlygos gali sukelti įvairias vaikų sveikatos, kognityvines, emocines, moralines problemas (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016). Institucijoje vaikai neapsaugomi nuo psichinės deprivacijos, nevyksta pozityvi socializacija (Pūras, 2012). Dėl to Lietuvoje pradėta vykdyti vaiko globos sisteminė pertvarka, vadinamoji deinstitucionalizacija. Jos esmė – sukurti bendrą sistemą, kuri padėtų staiga ir profesionaliai reaguoti į pranešimus apie smurtą prieš vaikus, sistemingai dirbti su šeimomis, turinčiomis problemų, patiriančiomis krizę, tobulinti globėjų paiešką, plėsti pagalbą jiems, sukurti draugišką šeimai pagalbos institucijų aplinką, diegti visuomenės nepakantumą vaiko teisių pažeidimams. Nors gražūs pertvarkos užmojai realybėje yra kitokie, net Kontrolierės (2022) ataskaitoje teigiama, kad visuomenėje vis

dar egzistuoja stereotipinės nuostatos, priešiškas požiūris į globojamus (rūpinamus) vaikus. Ataskaitiniu laikotarpiu buvo nagrinėjami net keli atvejai, susiję su neigiamu bendruomenės požiūriu į globojamus (rūpinamus) vaikus.

Taigi tyrimo dalyviai iš esmės įvardijo ir mokslinėje literatūroje minimus institucinės globos teigiamus aspektus, pirmenybę vaiko teisei augti biologinėje šeimoje, nesant galimybės augti joje – pirmenybę augti kitoje šeiminio tipo aplinkoje, ir neigiamas pasekmes. Konkretizuojant tyrimo dalyviai atskleidė pertvarkos plusus ir minusus („kliurkas“), sprendimui tapti budinčiu globotoju įtakos turėjusius veiksnius, individualias patirtis, susijusias su vaiko globa (rūpyba).

Sisteminės vaiko globos pertvarkos plusai (3 pav.).

3 PAV. SISTEMINĖS VAIKO GLOBOS PERTVARKOS PLIUSAI

Pastaba: duomenys pavaizduoti pagal tendencingumą didėjimo tvarka.

Dažniausi tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą apie minėtą pertvarką: „iš institucinio į šeimos modelį“, vaikas paimamas iš šeimos kraštutiniu atveju.

„Iš institucinio į šeimos modelį“. Tyrimo dalyviai nurodė, kad vaiko globos pertvarka – tai „žingsnis į priekį“ (VTS), vaikui geriausia augti

šėimos tipo aplinkoje (prioritetas) (VTS, SD2, SD3, GK1, GK3, GK4), kai, trūkstant emocinio prieraišumo, išsaugomas žmogiškasis orumas, pasitikėjimas savimi, sukuriamas visavertis gyvenimas (SD1):

<...> Globos pertvarkos politika – tai vienareikšmiškai – tai yra, aš manau, žingsnis į priekį ir ne atgal, nes vis dėlto ir atitinkami specialistai, tiek ir pačiai teko dalyvauti apmokymuose prieš pertvarką ir vykdyt tą pertvarką, ar ne? Ir psichologai, kitų sričių specialistai vis dėlto įrodė, kad vaikui geriausiai gyventi vis dėlto yra šeimoj, šeimos aplinkoj, o ne institucijoj. Tai vienareikšmiškai – tai yra žingsnis į priekį <...>. (VTS).

Aha, kiekvienos pertvarkos siekis yra gerinti sistemą, šalinant buvusius trūkumus, todėl globos pertvarkos siekį iš institucinio į tą šeimos modelį vertinu, iš tikrųjų, teigiamai. Esu įsitikinęs, kad kiekvienas vaikas ir jam geriausia augti šeimoje. Svarbiausia, kad vaikas yra mylimas, laukiamas, juo rūpinamasi, ir stengiamės, kad užaugtų mūsų visavertis visuomenės narys, ir nebūtinai ta šeima turėtų būti biologinė <...>. (SD2).

Pertvarką vertinu pakankamai gerai, institucijoje vaikui augti jau ne kas, didžiulė trauma visam gyvenimui. Jeigu atsitiko gili krizė šeimoje, geriausia vaikui, negalinčiam augti savo biologinėje šeimoje, papulti pas gimines arba pas budintį globotoją. Konkrečiai patekimo į globą atvejų neturėjau. (SD3).

Vertinu labai teigiamai, <...>, tačiau gyvenimas budinčių globotojų, globėjų, tėvių šeimose yra nepalyginamai svarbesnis teigiamai ir įvairiapusiškai vaiko kaip asmenybės raidai. Vaikų auginimas, auginimas ir ugdymas šeimoje – prioritetas numeris vienas. (GK1).

Vaikas paimamas iš šeimos tik kraštutiniu atveju. Paisant vaiko gerovės, nepažeidžiant jo teisės augti šeimoje, Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (Nutarimas „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“, 2003) numatyta vaiko teisės augti šeimoje apsauga, ir iš šeimos jis gali būti paimtas tik tuo atveju, jeigu išnaudotos visos galimybės padėti šeimai, vaikui. Tyrimo dalyviai (VTS, AV1, SD1, AV3) analogiškai konstatavo, kad vaikas iš biologinės šeimos paimamas tik kraštutiniu atveju, išbandžius visas pagalbos šeimai priemones:

<...> Visų pirmiausia, turime dar šeimai padėti per pagalbos šeimai teikimą. Ta prasme, kad vaikas kuo ilgiau išgyventų toj šeimoj, taikant

tėvams ir vaikui atitinkamas paslaugas. Ir tik kraštutiniu atveju, ar ne? Vaikas yra paimamas iš tų tėvų. <...> (VTS).

<...> Mano nuomone, kad globos pertvarka yra gerai. Ai, nu, vaikai turi augti, jeigu yra galimybė, nu, čia kalbant apie tas šeimas, kurioms yra teikiamos paslaugos, jeigu yra galimybė vaikams gyventi šeimoje, vaikai ir turi gyventi šeimoje. <...> (AV1).

Iš tikrųjų, aš ir vertinu teigiamai. Institucinę globą matau tik kaip kraštutinę priemonę, ar ne? Paimti vaikus iš šeimos <...>. (SD1).

<...> tai aš manau, nu, aišku, reikia išbandyti visus būdus, kad vaikas liktų šeimoje, ir tos pagalbos, kuo ilgiau išlaikyt tą vaiką šeimoje. Ir nu, tai – tik pliusai, manau, nu, einant viena kryptimi. (AV3).

Kontrolierė savo ataskaitoje (2022) pažymi, kad ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, jog vaiko paėmimas iš tėvų arba kitų jo atstovų pagal įstatymą yra kraštutinė priemonė, taikoma tada, kai nėra galimybės vaikui išlikti jo įstatyminių atstovų globoje, nes tai būtų nesuderinama su jo geriausiais interesais: vaiko gyvybei, sveikatai kyla reali grėsmė arba yra didelė tikimybė, kad kils tokia žala, vaiko atstovai pagal įstatymą nesiima reikiamų priemonių vaiko saugumui užtikrinti ir vaiko paėmimas iš šeimos nėra priemonė, skirta tėvams pagąsdinti.

Sisteminės vaiko globos pertvarkos minusai („kliurkos“). Tyrimo dalyviai nurodė šiuos pertvarkos trūkumus: teisės aktuose neapibrėžta, kiek kartų vaikas gali būti paimtas ir grąžintas į šeimą; pradedant įgyvendinti pertvarką, budintys globotojai galėjo globoti (rūpintis) tik laikinoje globoje (rūpyboje) esančius (-čiais) vaikus (-ais); pertvarkos spraga yra prastas budinčių globotojų parengimas; vaikai globojami dėl pinigų („socialinis verslas“); mėgėjų – neprofesionalų karta, mažai mokymų budintiems globotojams; „žmonės nepersiorientavę“, nes budintys globotojai – visiškai naujas institutas.

Dažniausi tyrimo dalyvių atsakymai: laikinoji globa viršija terminus; budinčių globotojų, ypač gyvenančių mažesniuose miestuose, globėjų, budinčių globotojų paaugliams ir vaikams, turintiems negalią, nebuvimas.

Laikinoji globa viršija terminus. LR civiliniame kodekse (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo

įstatymas, 2000, naujoji redakcija 2023, 3,253 str., 2 p.) pažymima: „[v]aiko laikinoji globa (rūpyba) trunka ne ilgiau kaip dvylika mėnesių. Nustčiusi, kad tėvai, kuriems teikiamos socialinės paslaugos ir kita kompleksinė pagalba, deda pastangas pakeisti savo elgesį arba yra kitų priežasčių, kurios leidžia pagrįstai manyti, kad egzistuoja reali galimybė grąžinti vaiką į šeimą, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija gali priimti sprendimą tęsti laikinąją globą (rūpybą), tačiau ne ilgiau negu šešis mėnesius. Bendra laikinosios globos (rūpybos) trukmė su pratęsimu negali viršyti aštuoniolikos mėnesių termino“.

Tačiau tyrimo dalyviai (AV1, GK2) atskleidė kitokią praktinę tendenciją, kai išimtiniais atvejais yra tapę visi laikinosios globos (rūpybos) atvejai arba jie kartais net viršija terminus:

Mano nuomone, kad per ilgai viskas vyksta, labai ilgas procesas <...>, kai yra teikiamos paslaugos. Tai ir įsitikinam, kad viskas yra per ilgai. Nors, kaip sako vaikų teisių specialistai, kad reikia iki galo įsitikinti, suteikti pagalbą šeimai, visą įmanomą pagalbą šeimai suteikti, kad ir neišsitikinus negalima priimti tokio sprendimo, kad vaiką paaimti iš šeimos į laikiną ir galų gale į nuolatinę globą. <...> Tai buvo užtempta per ilgai ir kartais būna, kad net laikinoji globa viršija savo terminus, yra net ir tokių atvejų. (AV1).

Vaikai per ilgai išbūna laikinoje globoje, kai akivaizdžiai reikia steigti nuolatinę globą tam, kad jie <...> nebūtų nuolat traumuojami, laukdami galutinių sprendimų dėl globos, nes pusantrų metų yra, iš tikrųjų, per ilgas laiko tarpas pas budintį globotoją. Kada yra akivaizdu, kad tėvai tikrai nesusigrąžins to vaiko <...> nėra nei noro, nei pastangų <...>. (GK2).

Kontrolierės ataskaitoje (2022) pažymima, kad nurodyti trūkumai, susiję su vaiko laikinosios globos (rūpybos) pratęsimo aspektais (kai, suėjęs 12 mėnesių terminui, nebuvo priimtas joks atskiras motyvuotas sprendimas dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) pratęsimo dar 6 mėnesiams), buvo išspręsti tobulinant teisinį reglamentavimą: Vaiko globos organizavimo nuostatuose įtvirtinta, kad VTAT teritorinis skyrius priima sprendimą pratęsti vaiko laikinąją globą (rūpybą), o šis sprendimas gali būti skundžiamas bendrosios kompetencijos teismui Civiliniame kodekse nustatyta tvarka.

Budinčių globotojų, ypač gyvenančių mažesniuose miestuose, globėjų, budinčių globotojų paaugliams ir vaikams, turintiems negalią, nebuvimas. Tyrimo dalyviai nurodė praktikoje pasitaikančią tendenciją – budinčių globotojų trūkumą, kai esami daugiausia gyvena didesniuose Lietuvos miestuose (VTS), taip pat globėjų, budinčių globotojų paaugliams ir vaikams, turintiems negalią, nebuvimą (SD4):

<...> Aišku, dar yra tiktai pradžia, bet nėra ir tų budinčių globotojų. <...> Bet vis dėlto pasitaiko labai dažnai pastaruoju metu atvejų, kai, iš tiesų, vaikai neturi, neturi tų asmenų, yra ypatingai sunkaus būdo ir galimai patyrę ten smurtą, kaip sakant, patyrę smurtą galimai nuo mažų dienų, jie jau yra sutraumuoti. Ir tiesiog jie tampa atitinkamai tais asmenimis, su kuriais darbo, idirbio reikia daugiau ir suvokimo: apie ką tas vaikas galvoja, kaip jisai gyvena? Ir taip toliau. Tačiau to suvokimo trūkstant tėvams ir, be abejo, neatsirandant jokių giminaičių ten, artimųjų arba net, netgi ne tai, kad neatsirandant, netgi neturint tų giminaičių, tai vaikai patys dažnai renkasi tai, kad geriau jiems gyventi institucijoje, iš tikrųjų. Ir ne kokioj tai budėtojų šeimoj ar budinčių globotojų šeimoj, kuri netgi toli gyvena, kitoj Lietuvos ten pusėj, toli nuo tėvų, ar ne? Nuo savų, nuo ugdymo įstaigos, nuo savo artimos aplinkos. Nu, tai vienareikšmiškai vaikui geriau, jie patys išreiškia dažniausiai nuomonę gyventi institucijoje, šalia savo artimųjų, su kuriais, esant poreikiui, galėtų bendrauti ir susitikti. Ir būtų traumuojama, nu, išvežus bet kokį vaiką į kitą miesto, ne miesto, o Lietuvos galą. Tai nežinau. Jie gali būti papildomai 2 kartą traumuojami. <...> (VTS).

Esmė, kad mažai globėjų šeimų, kurios galėtų globoti paauglius, vaikus su negalia, sunku rasti budinčių globėjų. Žmonės bijo ateiti į globą dėl nusistovėjusių nuostatų, jog vaikus ima globoti tik dėl pinigų. Bijo ir visuomenės, na, pasmerkimo, apkalbų. (SD4).

Sprendimui tapti budinčiu globotoju įtakos turėję veiksniai. Tyrimo dalyvis (BG) atskleidė, kad noras turėti gausią šeimą ir susidomėjimas budinčio globotojo pareigybe (arba sąvoka) nulėmė sprendimą ryžtis laikinai globoti (rūpintis) vaikus (-ais).

Pasiūlymai vaikų globos (rūpybos) prevencijai:

- *Budinčių globotojų atrankos tobulinimas.* Tyrimo dalyvis (VTS) atskleidė, kad socialinį darbą arba ką nors alternatyvaus baigę budintys globotojai būtų utopija.

- *Rekomenduojami kursai nėščiosioms valstybės lygmeniu.* Tyrimo dalyvis (P), kaip alternatyvą, galinčią silpninti globos (rūpybos) tendenciją Lietuvoje, pasiūlė rekomenduoti valstybės lygmeniu kursus nėščiosioms.
- *Rekomenduojamos psichologijos srities pastiprinimo pamokos darželinukams, mokyklinio amžiaus vaikams valstybės lygmeniu.* Tyrimo dalyvis (P), kaip alternatyvą, galinčią silpninti globos (rūpybos) tendenciją Lietuvoje, pasiūlė įvesti psichologijos srities pastiprinimo pamokas darželinukams, ikimokyklinukams, pradinukams.
- *Mokymosi programa tėvams „Kaip būti tėvais?“.* Tyrimo dalyvis (P), kaip alternatyvą, galinčią silpninti vaikų globos (rūpybos) tendenciją Lietuvoje, pasiūlė pradėti vykdyti mokymosi programą tėvams.

Individualios patirtys, susijusios su vaiko globa (rūpyba). Tyrimo dalyviai (BG, P, AV1, AV2, AV3, SD1, SD2, GK1, GK3, RV1, RV2) atskleidė savo įvairialypes patirtis, kai darbinėje veikloje tekdavo susidurti su globos (rūpybos) atvejais. Apibendrinus tyrimo dalyvių patirtis, susijusias su vaiko globa (rūpyba), paaiškėjo, kad vyrauja gerosios patirtys (10 atvejų), šiek tiek mažiau (7) yra blogosios, nenusisėkusios patirtys, 2 – dar neišspręsti atvejai.

Socialinė pagalba šeimai: „eiti koją kojon, bet padėti pačioms save išigalinti“. Lietuvos Respublikos terminų banke (Valstybinė lietuvių kalbos komisija, n. d.) nurodyta, kad į socialinę pagalbą įeina socialinės paslaugos, padėsiančios įveikti socialinę atskirtį. Jomis norima sudaryti aplinkybes ugdyti, stiprinti gebėjimus bei galimybes nepriklausomai spręsti savo socialines problemas, puoselėti socialinius santykius su visuomene. Šias paslaugas gali gauti socialinę riziką patiriantys vaikai ir jų šeimos, vaikus globojančios, prižiūrinčios šeimos, kiti asmenys, šeimos (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2022). Nuo 2023 m. sausio 1 d. Socialinių paslaugų kataloge (2006, naujoji redakcija) socialinės paslaugos skirstomos į prevencines, bendrąsias ir specialiąsias.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad trijų nedidelių Lietuvos miestų (Plungės, Telšių, Rietavo) socialinių paslaugų centrų socialiniai darbuotojai,

psichologas, globos koordinatoriai prevencinių socialinių paslaugų neteikia, o teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas.

Tyrimas parodė (*socialinės*) *pagalbos globėjams (rūpintojams), budintiems globotojams pobūdį* – tai informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir (ar) atstovavimas, kitos paslaugos.

Išryškėjo (*socialinės*) *pagalbos pobūdis atvejo vadybos procese dalyvaujančioms šeimoms*. Tyrimo dalyviai (atvejo vadybininkai, psichologas, socialiniai darbuotojai su šeimomis, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (toliau – VVTAIT) specialistas) aptarė bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, teikiamas šeimoms, dalyvaujančioms atvejo vadybos procese. Tyrimo dalyvis (SD1) atskleidė esminį dalyką – tai, kad Socialinių paslaugų kataloge (2006) socialinių įgūdžių ugdymo, atkūrimo paslauga nuo 2023 m. vadinama socialine priežiūra šeimoms. Tyrimo dalyviai įvardijo teikiamas 6 bendrąsias socialines paslaugas, 3 iš jų įeina ir į specialiąsias paslaugas, teikiamas šeimoms: tai – informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir (ar) atstovavimas, transporto paslaugos organizavimas, maitinimo organizavimas, aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne. Tyrimo dalyviai konstatavo specialiąją socialinę paslaugą – socialinę priežiūrą šeimoms, teikiamą šeimoms, dalyvaujančioms atvejo vadybos procese: bendravimas kaip pagrindinis įrankis socialiniame darbe (SD1), sprendžiant šeimos problemas kritiniais atvejais (AV3); socialinių įgūdžių ugdymas, palaikymas, atkūrimas (SD1, SD2, SD3), apimantis ir tėvystės įgūdžių ugdymą (AV2); motyvavimas apskritai (AV3), taip pat siekti teigiamų pokyčių šeimos gyvenime (SD1), spręsti problemas (SD3); kitų pagalbos priemonių, atitinkančių šeimos narių poreikius, organizavimas (poreikių vertinimas) (SD2, SD3); socialinio darbuotojo lankymasis (BŠ1, BŠ2, AV2); psichoterapija (P) ir šeimos konferencija (AV4); nusiuntimas pas šeimos gydytoją (VTS), priklausomybių konsultantą (BŠ1, AV3), psichologą (BŠ2, RV1, AV1, AV3, AV4, SD2,), psichiatrą (SD2, RV1), į tėvystės mokymus (BŠ1, BŠ2), gydymo įstaigas (SD2), daugiadimensės šeimos terapijos (AV3), pas medikus (AV4) ir į kitas reikiamas įstaigas (SD3, AV4); higienos įgūdžių ugdymas (SD3); dailės terapija (AV3). Tyrimo dalyviai nurodė ir kitokią pagalbą šeimoms, dalyvaujančioms

atvejo vadybos procese: budinčio globotojo pagalba vaikui (RV2); šeimų priežiūra, vaiko teisių pažeidimų nustatymas (VTS).

Siūlomos prevencinės (socialinės) pagalbos šeimoms, dalyvaujančioms atvejo vadybos procese, pobūdis. Vadovaujantis LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (VTAPI) (1996, naujoji redakcija 2023), „vaikui ir šeimai garantuojama nuosekli, individuali, suplanuota, prevencinė, kompleksinė (sisteminė) pagalba, apsvaustant vaiko poreikius, šeimos gyvenimą, elgseną“ (LR VTAPI, 1996, 34 str., 1 d.). Priėmus LR SADM įsakymą „Dėl prevencinių socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo“ (2022), pagal LR Vyriausybės nutarime „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos LR SADM šeimos politikos stiprinimo plėtros programos patvirtinimo“ (2021) minimą pažangos priemonę Nr. 09-004-02-05-01 „Gerinti socialinių paslaugų kokybę ir prieinamumą, didinti socialinės paramos veiksmingumą kriziniais atvejais šeimoje“, turi būti užtikrintas prevencinių socialinių paslaugų organizavimas ir teikimas savivaldybės teritorijoje. Europos socialinio fondo agentūros (2022) duomenimis, Lietuvos savivaldybėse startuoja ES projektas „Kompleksinės paslaugos (KOPA)“, kuriuo siekiama teikti ir plėtoti kompleksines paslaugas šeimai ir tikslinės grupės asmenims (2021–2027 m.). Socialinių paslaugų kataloge (2006) taip pat nurodytos prevencinės paslaugos asmenims (šeimoms), patiriančioms sunkumų. Tyrimo dalyviai, teikiantys socialines paslaugas, atskleidė, kad Plungės, Rietavo, Telšių miestų socialinių paslaugų centrai, kuriuose jie dirba, prevencinių socialinių paslaugų neteikia. Vis dėlto tyrimo dalyviai nurodė prevencines socialines paslaugas siūlantys nusiųsdami pas atitinkamus jų teikėjus, atsižvelgdami į kliento dabartinę situaciją.

Nustatyta, kokios yra siūlomos tyrimo dalyvių identifikuotos kompleksinės paslaugos, skirtos asmens (šeimos), patyrusio (-ios) sunkumų, gebėjimams spręsti iškilusias problemas stiprinti, siekiant išvengti galimų didesnių socialinių problemų, socialinės rizikos ateityje: nusiuntimas individualių, grupinių konsultacijų (AV2, SD2, AV2, VTS, BŠ2, RV2), į savitarpio pagalbos grupes (VTS), socialinių įgūdžių grupes vaikams (VTS, AV1), tėvystės mokymus (VTS, AV1, AV3, SD2, SD3, RV2), šeimos mediacijos (VTS, BŠ2, AV1, AV2, SD1, SD2), pavėžėjimo

paslaugos (AV3, SD3, VTS), į šeimos konferenciją (AV1, AV2, AV4, SD1), teismo mediacijos (AV3), lankyti AA grupę (BŠ1, AV1, SD3), pas priklausomybių konsultantą (AV1, SD1, SD3), dalyvauti „ Minesotos“ (BŠ1), ankstyvosios intervencijos jaunimui (AV1, SD1) programose, į reabilitacijos centrą VŠĮ „Taikos kelias“, kitus priklausomybių ligų centrus (SD1, SD3), vaikų nusiuntimas papildomos popamokinės veiklos (AV3, RV2), tėvų – pasidomėti mokymais (P), lankyti dailės terapiją, dalyvauti bendruomenės renginiuose ir kitose veiklose (SD3), psichiatro pagalbos (tėvams, vaikams) (P).

Siūlomos prevencinės (socialinės) pagalbos šeimoms, nutraukus atvejo vadybos procesą, pobūdis. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad socialinių paslaugų gavėjai supažindinami su prevencinės (socialinės) pagalbos galimybėmis, nebeteikiant socialinių paslaugų: galimybe kreiptis į rajono savivaldybės Socialinės paramos skyrių (AV1, AV2); galimybe inicijuoti pagalbą kliento prašymu (AV1).

Teikiamos (socialinės) pagalbos, prilyginamos prevencinei, šeimoms, dalyvaujančioms (dar kartą ir naujoms) atvejo vadybos procese, pobūdis. Tyrimo dalyvis (SD3) individualias konsultacijas įvardijo kaip teikiamą prevencinę socialinę paslaugą. Tyrimo dalyvis (SD2) pavėžėjimo paslaugą apibūdino kaip teikiamą prevencinę socialinę paslaugą.

Tyrimo dalyviai (SD1, SD2, AV1, AV3, AV4) atskleidė ne tik siūlomą, bet ir realiai, nors ir neoficialiai, teikiamą prevencinę socialinę pagalbą: pagalba vaikui įsitraukti į atvirą jaunimo centrą, vasaros stovyklas, užsiėmimus (AV1, SD2); prevenciniai reidai šeimose (AV4); prevenciniai užsiėmimai šeimoms (AV3, AV4).

Siūlomos prevencinės (socialinės) pagalbos globėjų (rūpintojų), būdinių globotojų šeimoms pobūdis: nusiuntimas ne įstaigos psichologų paslaugų (RV1); šeimų skatinimas įsitraukti į bendruomenės veiklas (GK1), dailės terapiją, raginimas globotiniams (rūpintiniams) lankyti dienos centrą (užimtumo grupę) (GK3), atvirą jaunimo centrą ir dalyvauti stovyklose (GK2); rūpintinio nusiuntimas psichiatro pagalbos (RV1). Tyrimo dalyvis (GK2) nedetalizuodamas kaip siūlomą prevencinę pagalbą įvardijo informavimą.

Teikiamos (socialinės) pagalbos, prilyginamos prevencinei, globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų šeimoms pobūdis. Tyrimo dalyviai, socialinių paslaugų teikėjai, nurodė teikiantys pavienes socialines paslaugas, kurias tarsi galima priskirti prevencinėms socialinėms paslaugoms: globos centro psichologo paslaugos (GK1, GK2, GK3, GK4); savitarpio pagalbos grupės susitikimai (GK1), kurie įeina į pagalbą globėjams (rūpintojams), budintiems globotojams, itėviams ir šeimynų steigėjams, jų nariams arba besirengiantiems tapti šiais steigėjais (specialioji socialinės priežiūros paslauga), organizuojami pagal problematiką (GK4); mokymai pagal „Tęstinę globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų, itėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymo ir konsultavimo programą GIMK“ (BG); pavėžėjimo paslaugos organizavimas (GK1, GK4); individualios (GK3) ir grupinės konsultacijos (apskritai, nesukonkretinant konsultacijų pobūdžio) (GK2, GK4); grupiniai užsiėmimai (GK3), dienos stovyklos (GK2) vaikams, paaugliams; vaikų priežiūros paslauga (GK4).

Sunkumų teikiant, organizuojant, gaunant (socialinę) pagalbą šeimai pobūdis. Tyrimo dalyviai išskyrė sunkumus, su kuriais susiduria teikdami, organizuodami, gaudami (socialinę) pagalbą, iš kurių dažniausi šie: šeimų pasipriešinimas priimti (socialinę) pagalbą (motyvacijos nebuvimas (VTS, AV2, AV4, SD1, SD2, SD3, GK2), problemų nepripažinimas arba ribotas suvokimas (VTS, SD3), nepasitikėjimas specialistais (SD2), priklausomybės (SD2, RV1, RV2), nusistatymas prieš socialinę sistemą (SD3), abejingumas (SD3)); paslaugų šeimoms miestų rajonuose trūkumas (šeimos konferencijos (VTS), šeimos mediacijos (VTS), dailės terapijos (VTS), suaugusiųjų ir vaikų psichologų (VTS, GK4), teisinės pagalbos (GK4, SD1), specializuotos teisinės pagalbos dirbant su šeimomis (VTS), vaikų neurologų (GK4), psichoterapeutų visai šeimai (GK4, AV3), psichoterapijos tėvams (AV2), aktuali problematika paslaugų trūkumo atveju yra skyrybos (AV2, SD1)); problemos su socialinių paslaugų gavėjais (nedirbantys (nemotyvuoti) ir nelegaliai dirbantys socialinių paslaugų gavėjai išsireikalauja pašalpų ir (ar) Europos Sąjungos paramos maisto produktų (AV1), reikalavimus įvykdo, bet situacija šeimoje nesikeičia (AV1); negalią turintys tėvai (P); tėvai, nemokantys

kontroliuoti emocijų, pakeltu balso tonu traumuojantys vaikus (P)); bendradarbiavimo su įstaigomis problemos; maža globėjų motyvacija.

Minimi ir kiti sunkumai: specialistų nuomonių susikirtimai; sunkumai suburti komandą; „popierizmas“; iššūkis „užmotyvuoti kolegas“ ir nepervargti; problemos sprendimą vienos institucijos „permeta“ kitai; trūksta visuomenės išitraukimo, jautrumo; per didelis kuriojamų šeimų skaičius, globėjams, budintiems globotojams trūksta bendravimo; esminės ir svarbios informacijos iš VVTAIT specialisto trūkumas, perduodant vaiką budinčiam globotojui; tėvų sąmoningumo stoka, kurios kaina – kenčiantis vaikas.

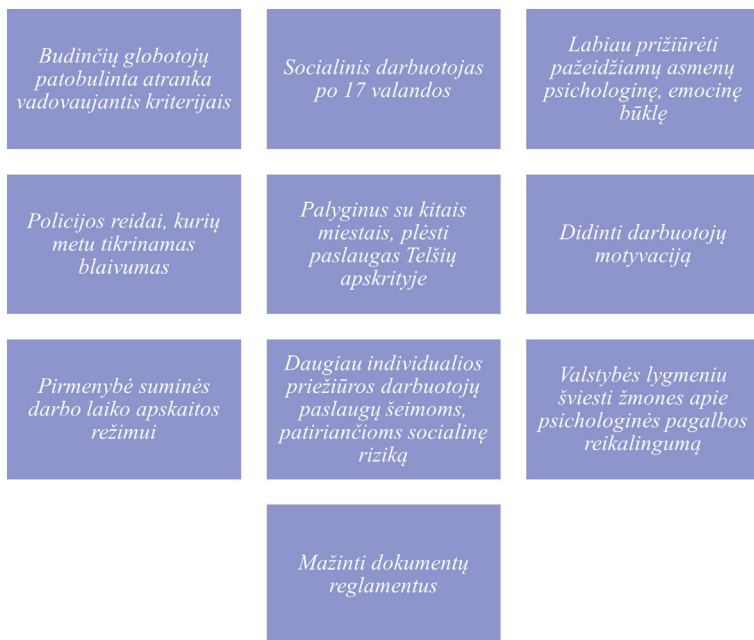
Tyrimo dalyviai (AV1, AV3) išskyrė bendradarbiavimo su įstaigomis ir juose dirbančiais specialistais problemas, tokias kaip nesidalijimas informacija arba tik paviršutinės informacijos gavimas dėl egzistuojančio duomenų konfidencialumo, neatvykimas į posėdžius, trukdantis teikti socialinę pagalbą. Įvardytos tokios bendradarbiavimo problemos pagal institucijų pobūdį: su gydymo įstaigomis ir juose dirbančiais specialistais (psichiatru, psichologu) (AV1, AV3); su teisėsaugos institucijomis (AV1); su Visuomenės sveikatos biuru (priklausomybių konsultantu) (AV3); su ugdymo įstaigomis: darželiais (AV1), mokyklomis (AV3).

Maža globėjų motyvacija, anot tyrimo dalyvių, pasireiškia nenoru dalyvauti siūlomose veiklose (renginiuose, stovyklose, psichologės paskaitose), priimti pagalbą (GK2), atstūmimu (GK3).

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, buvo suformuluotos gairės kaip rekomendacijos valstybei, institucijoms, socialiniams darbuotojams ir kitiems specialistams, siekiant stiprinti socialinę pagalbą šeimai.

Tyrimo dalyviai dažniausiai akcentavo poreikį plėsti paslaugas Telšių apskrityje. Jie nurodė, kad trūksta šeimos mediatorių (VTS, AV3), teisininkų (VTS), pavėžėjimo paslaugos (VTS), vaikų ir paauglių psichologų (P, AV2, SD3), suaugusiųjų psichologų (VTS, P, AV1, AV2, GK1, GK4), vaikų ir paauglių psichiatrų (VTS, P, SD2, SD3, GK4), suaugusiųjų psichiatro (SD2), emocijų lavinimo trenerių (P), paramos grupių išsiskyrusiems tėvams (AV2), šeimos konferencijos (AV3), psichologinės ir socialinės konsultacijos (SD1), vaikų neurologų (SD2, GK4), savarankiško gyvenimo namų (šeimoms su vaikais, turinčiais negalią)

(SD2), trumpalaikės vaikų priežiūros paslaugos (SD2), psichoterapeutų ir psichoterapijos (SD3, GK4).

4 PAV. (SOCIALINĖS) PAGALBOS ŠEIMAI STIPRINIMO IR VAIKŲ GLOBOS (RŪPYBOS) PREVENCIJOS GAIRĖS

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikų netinkamas elgesys dažniausiai pasireiškia dėl tėvų tėvystės įgūdžių stokos, taip pat tėvų skyrybų atvejais. Tokiais atvejais būtina teikti (socialinę) pagalbą biologinėms šeimoms, nes dažnai kyla rizika vaikams patekti į institucinę globą (rūpybą) arba pas budinčius globotojus, arba net atkartoti tėvų gyvenimo modelį savo šeimose. Tyrimo rezultatai atskleidė tokius sisteminės

globos pertvarkos niuansus: vaikas paimamas iš šeimos tik kraštutiniu atveju ir apgyvendinamas kuo artimesnėje šeimai aplinkoje; laikinoji globa viršija terminus; trūksta budinčių globotojų, ypač gyvenančių mažesniuose miestuose, globėjų, budinčių globotojų paaugliams ir vaikams, turintiems negalią; įvardyti būdai, kaip valstybės lygmeniu būtų galima prevenciškai spręsti socialinės pagalbos šeimai teikimo problemas ir užkirsti kelią vaikų institucinei globai (rūpybai). Tyrimo rezultatai atskleidė tokią situaciją: Telšių apskrities 3 miestų (Telšių, Plungės, Rietavo) socialinių paslaugų įstaigoms, teikiančioms socialinę pagalbą biologinėms šeimoms, globėjams (rūpintojams), budintiems globotojams, būdingas tradicinis Socialinių paslaugų kataloge (2006) aprašytas socialinių paslaugų pobūdis; globėjams (rūpintojams), budintiems globotojams teikiamas platus spektras (socialinių) paslaugų, kurias galima priskirti prie kitų paslaugų; socialinių įgūdžių ugdymo ir (ar) atkūrimo paslauga nuo 2023 m. sausio 1 d. pervadinta socialine priežiūra šeimoms; socialines paslaugas teikiančios įstaigos prevencinių socialinių paslaugų neteikia, neoficialiai įgyvendina tik pavienės prevencines paslaugas; nutraukus atvejo vadybos procesą, šeimoms siūloma prevencinių paslaugų kreiptis į savivaldybės Socialinės paramos skyrių, primenama apie tokios pagalbos inicijavimo galimybę ateityje kliento prašymu; dažniausi sunkumai – šeimų pasipriešinimas priimti (socialinę) pagalbą ir jos trūkumas miestų rajonuose, problemos su paslaugų gavėjais, bendradarbiavimo su įstaigomis problemos ir globėjų motyvacijos dalyvauti įvairiose veiklose priimant pagalbą stoka (ypač Plungėje, Rietave). Rengiant (socialinės) pagalbos šeimai stiprinimo ir vaikų globos (rūpybos) prevencijos gaires, labiausiai išryškėjo, kad, palyginti su kitais miestais, Telšių apskrityje reikalinga plėtoti (socialinių) paslaugų, priskiriamų prevencinėms socialinėms paslaugoms, spektrą (šeimos mediacijos, pavėžėjimo paslaugas, paramos grupės išsiskyrusiems tėvams, šeimos konferencijos, trumpalaikės vaikų priežiūros paslaugas), socialinės priežiūros paslaugas šeimoms (savarankiško gyvenimo namų, individualios priežiūros darbuotojų paslaugų socialinės rizikos šeimoms prieinamumą), taip pat psichologų, psichiatrų ir teisines paslaugas.

Taigi, savivaldybėse trūkstant kompleksinių prevencinių socialinių paslaugų šeimoms, tolesnės veiklos kryptys, žvelgiant į perspektyvą, siekiant vaiko globos (rūpybos) prevencijos, tikintis pokyčių šioje srityje ir pasitelkiant į pagalbą įstatymų leidėjus, savivaldybes, socialinių paslaugų įstaigų vadovus, atitinkamai yra šios: įstatymų leidėjams reikia parengti įstatymų pataisas dėl budinčių globotojų atrankos, rengimo ir mokymų aukštesnių reikalavimų; savivaldybėms reikia inicijuoti prevencinių socialinių paslaugų plėtrą; savivaldybių, prevencines socialines paslaugas teikiančių įstaigų atstovų, suinteresuotų asmenų prerogatyva – pastebėjus šeimas, kurioms nebepakanka prevencinių socialinių paslaugų, imtis iniciatyvos nusiųsti jas pas specialistus, taikančius atvejo vadybą; reikalingas socialinių paslaugų įstaigų vadovų sąmoningumas bandant taikyti lankstų darbo grafiką arba suminę darbo laiko apskaitą socialiniams darbuotojams, dirbantiems su šeimomis, reikalinga įsteigti teisininko etatą įstaigose; pasitelkiant savivaldybių Socialinės paramos skyrių pagalbą, reikalingas tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus tarpininkavimas įstaigoms, stengiantis tobulinti socialinės pagalbos šeimai teikimo procesą.

LITERATŪRA

1. Bagdonas, A., Čepėnaitė, A. D., Moskvina, J., ir Gevorgianienė, V. (2007). *Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas: (tarptautinis projektas)*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.
2. Bobinienė, I., ir Voitechovič, T. (2012). *Vaikų institutualizacijos prevencija ir intervencija: šeimos gerovės palaikymo komitetų veikla ir darbas su socialinės rizikos šeimomis*. Vilnius: Gelbėkit vaikus.
3. Chernikova, T. A., Shaidukova, L. D., ir Nikolaeva, L. A. (2020). Features of social work with dysfunctional families. *Международный научно-исследовательский журнал*, 10(100), 127–129.
4. Erikson, E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://www.scribd.com/document/496804614/Erik-H-Erikson-Vaikyst%C4%97-Ir-Visuomen%C4%97#>

5. Europos socialinio fondo agentūros informacija (2022). *Kompleksinės paslaugos*. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://www.esf.lt/veiklos-sritys/kompleksines-paslaugos/1139>
6. Friedman, B. D., ir Allen, K. N. (2017). Systems theory. Theory and practice in clinical social work. In J. R. Brandell (Ed.), *Theory & practice in clinical social work* (pp. 5–20). Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. http://cognella-titles-sneakpreviews.s3.amazonaws.com/82836-1A-URT/82836-1A_SP.pdf
7. Gerulaitis, D. (2014). *Sisteminis požiūris socialiniame darbe. Teorijos ir praktikos sąsajos jungtinės II pamokos socialinio darbo studijų programos mokslinės tiriamosios praktikos procese*. Vilnius: BMK leidykla.
8. Gudžinskienė, V., ir Augutavičius, R. (2018). The phenomenon of social risk families and its dynamics in Lithuania. In U. Berkis ir L. Vilka (Eds.), *Society. Health. Welfare: 6th international interdisciplinary scientific conference (Part II)*, November 23–25, 2016 Riga, Latvia. Les Ulis: EDP Sciences. SHS web of conferences, vol. 51. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. doi:10.1051/shsconf/20185103001
9. Gudžinskienė, V., Augutavičius, R., ir Višnevskienė, J. (2016). Įvertinimo teorija grįsto modelio taikymas įgyvendinant socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis. *Socialinis darbas: mokslo darbai = Social Work: Research Papers*, 14(1), 21–39. doi:10.13165/SD-16-14-1-02
10. Gvaldaitė, L. (2012). Subsidiarumas šeimos politikoje: Lombardijos (Italija) modelis. *Tiltai*, 1, 175–195.
11. Gvaldaitė, L., ir Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitucionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12(12), 55–73. doi:10.15388/STEPP.2016.12.9817
12. Įsakymas „Dėl Prevencinių socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Nr. A1-776 (2022, lapkričio 23). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e9f7b16b6e11ed8a47de53ff967b64>
13. Įsakymas „Dėl Socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“. Nr. A1-93 (2006, balandžio 5). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 5 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr>
14. *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija*. UNICEF už kiekvieną vaiką (1989). Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://unicef.lt/wp-content/uploads/2017/06/JT-Vaiko-Teisi%C5%B3-Konvencija.pdf>
15. Karvelienė, R. (2019). *Empowerment of students in disability situation to participate in international activities of higher education* [Summary of doctoral dissertation, Šiauliai University]. eLABA. <https://epublications.vu.lt/object/elaba:36681718/>

16. Lesinskienė, S., ir Karalienė, V. (2008). *Emocinės raidos įtaka tolimesniam vaiko asmenybės vystymuisi: metodinės rekomendacijos pedagoginių psichologinių tarnybų specialistams, ikimokyklinio ugdymo pedagogams, tėvams*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Vilnius: ŠMM. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://vdocuments.mx/emocines-raidos-itaka-tolimesniam-vaiko-asmenybes-vystymuisi.html?page=2>
17. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Nr. VIII-1864 (2000, liepos 18). *Civilinis kodeksas*. Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>
18. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2022). *Socialinės paslaugos šeimoms, auginančioms vaikus: ką svarbu žinoti?* Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/socialines-paslaugos-seimoms-auginancioms-vaikus-ka-svarbu-zinoti>
19. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Nr. X-493 (2006, sausio 19). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>
20. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Nr. I-1234 (1996, kovo 14). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397>
21. Liobikienė, N. T. (2016). *Krizių intervencija socialinio darbo praktikoje*: vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus.
22. Mendes, P. (2020). Tracing the origins of critical social work practice. In B. Pease, J. Allan ir L. Briskman, *Critical social work. Theories and practices for a socially just world* [eBook edition] (pp. 17–29). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003115304>
23. Naujanienė, R., ir Ruškus, J. (2020). Vaiko ir šeimos gerovės sampratos atspindžiai praktikoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 26(2), 9–37. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <http://sd.vdu.lt/index.php/naujausias-numeris/52-socialinis-darbas-patirtis-ir-metodai-2020-nr-26-2/462-vaiko-ir-seimos-geroves-sampratos-atspindziai-praktikoje> file:///C:/Users/Au%C5%A1ra/Downloads/sd%20262%209-37%20(1).pdf
24. *Nutarimas „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programos patvirtinimo“*. Nr. 930 (2021, lapkričio 10). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/848e5560438311ec992fe4cdfceb5666>

25. Nutarimas „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“. Nr. IX-1569 (2003, gegužės 20). Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211767>
26. O'Shea Brown, G. (2021). *Healing complex posttraumatic stress disorder: A clinician's guide* (pp. 47–59). New York: Springer. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. https://books.google.co.uk/books?hl=en&lr=&id=TUIsEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=%22Gillian+O%E2%80%99Shea+Brown%22&ots=xJAHpQfgAi&sig=GiPbAqhA6VOTrCbbLgoS_2p6vI4#v=onepage&q=%22Gillian%20O%E2%80%99Shea%20Brown%22&f=false
27. Ozturk, E., ir Erdogan, B. (2021). Betrayal trauma, dissociative experiences and dysfunctional family dynamics: Flashbacks, self-harming behaviors and suicide attempts in post-traumatic stress disorder and dissociative disorders. *Medicine Science*, 10(4), 1550–1556. <https://doi.org/10.5455/medscience.2021.10.342>
28. Polukordienė, O. K. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas*. Vilnius: L. Senkaus personalinė įmonė „Heksagrama“.
29. Pūras, D. (2012). *Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas*. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. <http://vtaki.lt/uploads/documents/files/naujienos/institucine-globa-vaiku-iki-treju-metu-amziaus-teisiu-pazeidimas.pdf>
30. Raupienė, I., ir Kavaliauskienė, V. (2021). Mediatorius socialinio darbo profesinės veiklos kontekste. In B. Anužienė, D. Aponkus, E. Butkutė, S. Derkintienė, R. Gikarienė, J. Ivanauskas, A. Kiaunytė, V. Lukminaitė, J. Raišutienė, G. Sakalauskaitė, T. Žuravliova (sud.), *XXI-oji nacionalinė mokslinė konferencija „Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu“*: konferencijos pranešimų medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:90875402/datastreams/MAIN/content>
31. Skridlaitė, I., Kavaliauskienė, A., Račkelienė, A., Grincevičius, O., Kondratavičienė, V., Krygerienė, R., ir Verbylė, D. (2016). *Socialinio darbo profesijos terminų žodynas*. Kaunas: Kauno kolegija.
32. Šumskienė, E., Daunienė, E., ir Žalimienė, L. (2021). *Keisti ir keistis – adaptyvioji lyderystė socialiniame darbe*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
33. Tamutienė, I. (2018). Vaiko apsaugos veiksmingumo problemos Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 17(1), 24–37. doi:10.5755/j01.ppaa.17.1.20605
34. Tamutienė, I., ir Peištārė, B. (2023). Problematisation of parental alcohol abuse related harm to children: The results of professionals' response. *Public Policy and Administration*, 22(1), 105–116. <https://doi.org/10.5755/j01.ppaa.22.1.31718>

35. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2023). *2022 m. veiklos ataskaita*. Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. https://vaikoteises.lrv.lt/uploads/vaikoteises/documents/files/Administracin%C4%97%20informacija/Ataskaitos/Metin%C4%97s%20veiklos%20ataskaitos/2022%20m_%20veiklos%20ataskaita.pdf
36. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2022). *2021 m. veiklos ataskaita*. Vilnius. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. https://vaikoteises.lrv.lt/uploads/vaikoteises/documents/files/Administracin%C4%97%20informacija/Ataskaitos/Metin%C4%97s%20veiklos%20ataskaitos/2021%20m_%20veiklos%20ataskaita%20.pdf
37. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (n. d.). Socialinė pagalba probuojamajam. In *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. <http://terminai.vlkk.lt/paieska?search=socialin%C4%97+pagalba&limit=15>
38. Van Hook, M. P. (2019). *Social work practice with families: A resiliency-based approach* (3rd ed.). New York: Oxford University Press. Žiūrėta 2023 m. kovo 30 d. https://books.google.lt/books?id=tK68DwAAQBAJ&dq=Van+Hook+M.+2019.+73.%09Social+work+practice+with+families+:+a+resiliency-based+approach.+Oxford+University+Press,+New+York,+NY.&lr=&hl=lt&source=gbs_navlinks_s
39. Verseckaitė, G., ir Snieškienė, D. (2011). Socialinio darbuotojo vaidmenų konfliktai dalyvaujant vaiko paėmimo iš šeimos procese. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 7(1), 131–149. <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:6133898/datastreams/MAIN/content>
40. Vitkauskaitė, D. (2001). *Teoriniai socialinio darbo modeliai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
41. Zbarauskaitė, A. (2010). *Prierašumas: iššūkiai ir galimybės globojant vaiką ar paauglį*. Vilnius: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Žiūrėta 2023 m. liepos 7 d. https://ppi.lt/uploads/A_Zbarauskaite_Prierašumas.pdf
42. Zbarauskaitė, A. (2012). Pagalba vaikui: prierašumo teorijos perspektyva. In L. Gvaldaitė (sud.), *Šeima: problemų šaltinis ar ištekliai? Socialinės pagalbos šeimai galimybės: metodinė priemonė* (p. 57–75). Vilnius: SOTAS.

AUŠRA MEŠKAUSKIENĖ, ASTA KIAUNYTĖ

KLAIPEDA UNIVERSITY, LITHUANIA

SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES: HOW TO PREVENT
INSTITUTIONAL CARE

SUMMARY

The aim of the research is to present the results of an empirical study on social support for families in preventing institutional care of children. The research was carried out by using semi-structured interview, based on qualitative research principles. The research was carried out in the Telšiai region, in the cities of Plungė, Rietavas, Telšiai, in the period from February 2023 to March 2023. 18 respondents, recipients or providers of social assistance, were interviewed by applying purposeful sampling. Participants included biological (2), foster families (1), social service professionals (13) and older children in care (2).

The data from the empirical study revealed three dimensions: firstly, the causes of crises and potential risks in families involving biological, foster carers, and guardians in difficulty; and the aspects of systemic transformation of care, encompassing dual approach (pros and cons of the transformation), individual experiences related to child care (guardianship), factors influencing the decision to become a standby guardian, and proposals for prevention of child care (guardianship) issues in Lithuania; and finally, the specifics of social assistance provided to biological, foster parent, and duty foster families in the cities of Telšiai, Plungė, and Rietavas.

The results of the study indicated that the most common forms of child maltreatment stem from a lack of parenting skills among parents and in cases of parental divorce. In such cases, social assistance to biological families is essential, as children are often at risk of being placed in institutional care or with foster carers, or even of replicating their parents' pattern of life in their own families.

The most important positive aspects of the reform of institutional care were highlighted: the child is removed from the family only as a last resort and placed in an environment as close to the family as possible. The main disadvantages of the institutional care transformation were also highlighted: overstay of temporary care, the shortage of childcare workers,

especially in small towns, and the lack of care workers for adolescents and children with disabilities.

The survey revealed that the social service institutions participating in the study do not directly offer preventive social services; instead, they typically refer families to other institutions and organisations for these services or identify individual services as preventive. The study highlighted more recurrent difficulties in providing, organising, and receiving social assistance to families: resistance of families to accepting social assistance, the lack of social services in urban districts and problems with service recipients; problems of cooperation with institutions and the lack of motivation of caregivers to take part in various activities, accepting assistance.

The study also revealed that there is a need to expand the range of social services in the Telšiai region, ensuring their availability and accessibility. Preventive social services, i.e. comprehensive services for families, such as family mediation, transportation, support groups for divorced parents, family conferences, and short-term childcare, must be developed. Social care services for families, including independent living homes, access to personal care workers for families at risk, and the provision of psychological, psychiatric, and legal services must be developed as well.

Keywords: *social support, social services, family, institutional care.*